

UDK: 322:28 (497.6) "1945/1962"
Izvorni naučni rad

Denis Bećirović

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet

IZVORI FINANSIRANJA ISLAMSKE ZAJEDNICE U BOSNI I HERCEGOVINI (1945–1962) S POSEBNIM OSVRTOM NA DIREKTNU DRŽAVNU POMOĆ

Apstrakt: U radu su na osnovu neobjavljenih izvora i dostupne literature istraženi osnovni izvori prihoda Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na državne subvencije u obliku direktnih dotacija. U tekstu je prezentiran pregled državne pomoći Islamskoj zajednici od 1945. do 1962. godine. Na temelju izvorne arhivske građe autor posebno analizira obim i sadržaj državnih dotacija Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Islamska zajednica, državne dotacije, finansiranje, Bosna i Hercegovina, vjerske zajednice, Jugoslavija.

Abstract: Based on undisclosed sources and available literature, the paper examines the basic income sources of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina with special emphasis on government subsidies in the form of direct government grants. The paper gives an overview of government assistance to the Islamic Community from 1945 to 1962. Based on original archival materials, the author particularly analyzes the scope and content of government grants to the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Islamic Community, government grants, financing, Bosnia and Herzegovina, religious communities and Yugoslavia.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini se poslije 1945. godine suočila sa gotovo nepremostivim preprekama finansijske i operativno-funkcionalne prirode. Vakufska imovina je usljed ratnih događanja bila u većini srezova Bosne i Hercegovine do temelja srušena, spaljena ili napuštena.¹ U brojnim srezovima (naročito u istočnim i sjeverozapadnim dijelovima Bosne i Hercegovine) tokom rata ne samo da nije bilo nikakvih prihoda od vakufske imovine nego se raspala i organizacija i kontrola nad vakufima. Najveći dio vakufskih blagajni ostao je prazan, što je dovelo u pitanje funkcioniranje elementarnih vjerskih potreba Bošnjaka i Islamske zajednice. Vakufski sabor (vrhovni rukovodeći organ Islamske zajednice), sreska vakufska povjerenstva i džematski odbori raspali su se tokom rata. U takvoj nepovoljnoj situaciji bila je potrebna široka aktivnost na polju obnove i zaštite vakufske imovine. Međutim, umjesto izlaska u susret potrebama za obnovom vakufske imovine širom Bosne i Hercegovine, nova vlast je ubrzo poslije oslobođenja pristupila donošenju niza zakonskih mjera kojim je nastavljena praksa slabljenja i oduzimanja vakufske imovine.²

Vakufska imovina koja nije oduzeta agrarnom reformom za vrijeme Kraljevine SHS / Jugoslavije našla se na udaru avnojevske Jugoslavije poslije 1945.

¹ Najveći broj vakufa u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji činile su džamije. Na osnovu uloge i cilja kome su vakufi služili možemo ih razvrstati u četiri grupe: a) sa vjerskim ciljem (za izdržavanje džamija i vjerskih službenika); b) sa naučnim ciljem (za izdržavanje vjerskih škola i njihovih nastavnika); c) sa humanitarnim ciljem (za izdržavanje bolnica, sirotinjskih kuhinja, konaka i sl.); d) sa ciljem služenja općoj koristi (pravljenje kupatila, vodovoda, mostova i sl.). Prema upotrebi prihoda vakufi se dijele na dvije grupe: samostalne (srf) i evladijet-vakufe. U samostalne vakufe se ubrajaju svi oni čija je svrha humanitarna, naučna ili pobožna i iz njihovih sredstava izdržavaju se: džamije, medrese, groblja, tekije, hanovi i druge ustanove od opšte koristi. Evladijet-vakufi imaju uži karakter jer su namijenjeni za potomke vakifa koji imaju pravo uživanja tog vakufa. Opširnije o pojmu, historijskom razvitku i podjeli vakufa u: Cyril Glaspe, *Enciklopedija islama*, Sarajevo, 2006, 606; Abduselam I. Balagija, *Uloga Vakufa u verskom i svetovnom prosvjećivanju naših muslimana*, Beograd, 1933, 5–8. i 14–21; Mehmed Begović, *Vakufi u Jugoslaviji*, Beograd, 1963, 21–23; Hasan Kalešić, *Najstariji vakufski dokumenti u Jugoslaviji na arapskom jeziku*, Priština, 1972, 16; Šukrija Ramić, “Institucija vakufa u Bošnjaka: između tradicije i izazova savremenog doba”, u: *Islamska tradicija Bošnjaka: izvori, razvoj i institucije, perspektive*, Zbornik radova, Sarajevo, 2008, 409–410.

² Zasjedanje Vakufskog sabora za Narodnu republiku Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Glasnik, Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ, 1950, br. 4–7, 161–162.

godine. Nova vlast nije uvažavala specifične okolnosti u vezi s Islamskom zajednicom te je ovu zajednicu tretirala na isti način kao i druge zemljoposjednike i privatne poduzetnike. Do kraja 1953. godine veliki dio vakufske imovine je nizom zakonskih mjera (konfiskacija, agrarna reforma, nacionalizacija, eksproprijacija, kolektivizacija itd.) bio uzurpiran i otet iz vlasništva Islamske zajednice. Step en osiromašenja i propadanja vakufske imovine je bio toliki da je 1959. godine prestala sa radom i Vakufska direkcija.

Prema Ustavu Islamske zajednice iz 1947. godine vakufska imovina je predstavljala jedan od izvora prihoda ove zajednice zajedno sa državnim dotacijama, doprinosima muslimanskog stanovništva, poklonima, vasijetima, fondovima i njihovim prihodima.³ Usljed ratnih razaranja i restriktivnih zakonskih mjera nove vlasti poslije završetka rata došlo je do velikih promjena u vezi sa vlasništvom i raspolaganjem vakufske imovine. Nastavak državne politike oduzimanja i smanjivanja vakufske imovine neminovno je uzrokovao i smanjenje prihoda po ovom osnovu.⁴ Pa ipak, sve do 1952. godine u strukturi prihoda vrhovnih organa Islamske zajednice (Vrhovni vakufski sabor, Vrhovno islamsko starješinstvo, Gazi Husrev-begova medresa i džamija u Beogradu), postojala je i stavka doprinosa od vakufske imovine. Tako su u budžetu navedenih organa za 1951. godinu prihodi od vakufa (Gazi Husrev-begov vakuf i vakuf Gazi Husrev-begove medrese) učestvovali u strukturi prihoda sa skromnih 28.000 dinara ili 0,54% od ukupnog budžeta koji je u toj budžetskoj godini iznosio 5.155.200 dinara. Ostale prihodovne stavke odnosile su se na pomoć države u iznosu 4.200.000 dinara ili 81,47% i uštede finansijskih sredstava iz 1949. i 1950. godine u iznosu od 927.000 dinara ili 17,98% od ukupnog budžeta. Ovi podaci jasno pokazuju veliku disproporciju u prihodovnoj stavci budžeta između sopstvenih prihoda Islamske zajednice i pomoći države. Preovlađujući uticaj države u finansiranju Islamske zajednice i drastično smanjivanje njenih vakufskih prihoda dodatno su učvrstili kontrolu vladajućih struktura nad radom ove zajednice.⁵ Sistematski kreirana državna politika dovođenja najviših organa Islamske zajednice u položaj potpune finansijske ovisnosti od države definitivno je zaokružena 1952. godine, kada se u prihodovnoj strukturi budžeta vrhovnih organa Islamske zajednice doprinosi od vakufske imovine više nikako ne spominju, dok državna pomoć ovoj zajedni-

³ Ustav Islamske vjerske zajednice u FNRJ, Sarajevo, 1947, 5–6.

⁴ Arhiv Jugoslavije (AJ), Savezna komisija za vjerska pitanja (SKVP), 144-4-84, Podaci o vjerskim zajednicama u FNRJ, 25. 11. 1951.

⁵ AJ, SKVP, 144-4-84, Budžet prihoda i rashoda vrhovnih organa IVZ za 1951. godinu, 12. 11. 1951.

ci postaje glavni izvor finansiranja spomenutih organa.⁶ Poslijeratno siromaštvo, pomanjkanje finansijskih sredstava u Islamskoj zajednici i nedostatni prihodi Centralne vakufske zaklade doveli su u pitanje i finansiranje osnovnih potreba ove zajednice. Službenici Vakufske direkcije su od 1945. do 1947. godine i sudski potraživali isplate svojih prinadležnosti. Zbog takvih finansijskih problema 1947. godine je formiran Fond Islamske zajednice u koji su pripadnici ove zajednice uplaćivali na dobrovoljnoj osnovi svoje mjesečne doprinose. Fond je u prvoj godini svog postojanja polučio relativno dobre rezultate, ali su zbog određenih zloupotreba u raspolaganju sa finansijskim sredstvima Fonda organi vlasti ubrzo donijeli odluku o zabrani njegovog funkcioniranja na ovakav način.

Nešto kasnije, vlast je odobrila prikupljanje priloga u vjerskim objektima na dobrovoljnoj bazi. Istina, taj način sakupljanja prihoda nije se mogao realizirati u svim mjestima Bosne i Hercegovine, zbog čega su, pored ostalog, i prihodi u kasnijim godinama bili zanemarljivi u odnosu na potrebe Islamske zajednice. U finansiranje materijalnih i ličnih izdataka Vakufske direkcije, Ulema medžlisa, Gazi Husrev-begove medrese i drugih ustanova Islamske zajednice na republičkom nivou uključila se vlada Bosne i Hercegovine, i to po istom modelu kao što je to radila vlada na saveznom nivou.⁷

Prema podacima Savezne komisije za vjerska pitanja prihodi službenika Islamske zajednice dijelili su se na: lične prihode hodža, prihode vakufskih povjerenstava i prihode vakufskih direkcija. Pod ličnim prihodima hodža podrazumijevani su: “prihodi od priloga vjernika u novcu i naturi i priloga u džamiji, prihodi od potreba i mevludi, prihodi od imanja – zemlje, kuća, radionica (ova imanja hodže posjeduju bilo da su dobili od vakufske direkcije bilo da imaju svoja lično), razni drugi prihodi.” U okviru prihoda vakufskih povjerenstava postojali su: “prihodi od zemlje, kuća, dućana, vodenica, radionica itd.”. Kada je riječ o prihodima Vakufske direkcije, ona je imala “iste prihode kao i vakufska povjerenstva”.⁸

Izvorni prihodi Islamske zajednice nakon završetka Drugog svjetskog rata nisu mogli pokriti ni minimalne potrebe ove zajednice. Za razliku od Katoličke crkve i Srpske pravoslavne crkve čiji su prihodi od vjerskih usluga, zemljišta i pomoći iz inozemstva bili dovoljni da podmire veći dio njihovih potreba u pogledu plaćanja administracije, izdržavanja vjerskih službenika i finansiranja vjer-

⁶ AJ, SKVP, 144-4-84, Budžet prihoda i rashoda vrhovnih organa IVZ za 1952. god., 28. 11. 1951.

⁷ Hamid Kukić, “Vakufi”, Glasnik, Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ, Sarajevo, 1951, br. 4-6, 193.

⁸ AJ, SKVP, 144-6-106, Oporezivanje klera i crkava, 26. 02. 1952.

skih škola, Islamska zajednica je bila u težem materijalnom položaju. Nagomilani finansijski problemi iz monarhističke Jugoslavije, posljedice ratnih pustošenja, poslijeratno siromaštvo, restriktivne zakonske mjere poslije 1945. godine i nemaran odnos u raspolaganju vakufskom imovinom doveli su Islamsku zajednicu u poziciju ovisnosti od državne pomoći.⁹ Nova vlast ne samo da nije u potrebnoj mjeri pomagala Islamsku zajednicu da stabilizira njene finansijske prilike već je i određenim mjerama onemogućavala ovu zajednicu u prikupljanju sredstava. Iako je skupoća i besparica pogađala sve slojeve uleme, ne samo mjesne i seoske vjerske službenike, organi vlasti su tokom 1952. godine primijenili dodatne mjere koje su pogoršale materijalni položaj službenika Islamske zajednice. Zbog toga su vakufska povjerenstva i sreski odbori Udruženja ilmije u Sanskom Mostu, Zenici, Bosanskoj Krupi, Bihaću, Prijedoru i Cazinu početkom 1952. godine obavijestili Ulema medžlis u Sarajevu da im je naređeno da obustave dotadašnju praksu sakupljanja dobrovoljnih priloga u naturi po selima, kao i da dobrovoljne priloge ubuduće mogu sakupljati isključivo u džamijama, i to u novcu. U vezi s tim, Ulema medžlis u Sarajevu je aprila 1952. godine intervenirao kod Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine tražeći povlačenje ovakvog poteza organa vlasti. Obrazlažući dotadašnju praksu prikupljanja dobrovoljnih priloga u naturi, u spomenutom dopisu koji je potpisao predsjednik Ulema medžlisa u Sarajevu, Husein Talić, pored ostalog, kaže se:

(...) većina vjerskih službenika nema drugih mogućnosti za izdržavanje svoje i svojih porodica, osim dobrovoljnih priloga u naturi od svojih džematlija, jer su prilogi u novcu sakupljeni po džamijama vrlo mali i neznatni za izdržavanje imama i njihovih porodica. Do sada je bila praksa da se obično sklapao Ugovor na godinu dana između džematlija s jedne i vjerskih službenika s druge strane, kojim su se džematlije obvezivale da će plaćati godišnje većinom u naturi dotičnom vjerskom službeniku na pr. 500 kg. pšenice, 700 kg. kukuruza, 10 kg. masla, 30 tovara drva (...) i nešto u novcu, te je u tu svrhu ostavljan obično rok u kom se ima dotičnom imamu gornja obaveza isplatiti (...) Drugi način prikupljanja dobrovoljnih priloga vršio se isključivo u džamijama i putem sergija pred džamijama i to isključivo u novcu obično petkom iza džume namaza i u drugim prigodnim vjerskim praznicima. Istina, od ovog drugog načina prikupljanja priloga samo je jedan dio išao dotičnom imamu radi izdržavanja njegova i njegove porodice, dok je jedan dio novca upotrebljavan za opravku dotične džamije ili nabavku potrebnog inventara za istu.”¹⁰

⁹ AJ, SKVP, 144-137-742. Materijalni položaj crkava u Bosni i Hercegovini.

¹⁰ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Komisija za vjerska pitanja (KZVP), kut. 2, br. 67/52, Dopis Ulema medžlisa u Sarajevu upućen Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, 10. 4. 1952.

Kako se vlast na ovakve molbe organa Islamske zajednice nije očitovala, dopisi Islamske zajednice i Udruženja ilmije su se nastavili. Tako je Udruženje ilmije iz Bihaća u martu 1953. godine uputilo predstavku Vrhovnom islamskom starješinstvu u FNRJ tražeći povratak prakse sakupljanja priloga u naturi za vjerske službenike i izražavajući nadu da će se ovo pitanje povoljnije riješiti nakon donošenja zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Također, u ovom dopisu je zatraženo ozbiljnije razmatranje i proučavanje racionalnijeg iskorištavanja prihoda od pojedinih vakufa čije prihode treba usmjeriti za potrebe vjerskih službenika, jer su spomenuti nakon zabrane vlasti da prikupljaju dobrovoljne priloge u naturi došli u još teži položaj.¹¹

Na sastanku Komisije za razmatranje odnosa između države i vjerskih zajednica sa Vrhovnim islamskim starješinstvom (14. 04. 1953. godine) reisul-ulema Ibrahim ef. Fejić je posebno apostrofirao problem u vezi sa zabranom prikupljanja dobrovoljnih priloga u naturi. Prema njegovim riječima, u velikom broju mjesta u Bosni i Hercegovini službenici Islamske zajednice nisu plaćani iz vakufske imovine, već su oduvijek finansirani od strane samih vjernika u naturi ili novcu. Zabrana prikupljanja nagrada za vjerske službenike, osim u džamiji, pogodila je veliki broj vjerskih službenika, jer svi vjernici nisu išli u džamiju, zbog čega su i sredstva prikupljena u džamiji bila neznatna. Objašnjavajući težak položaj Islamske zajednice reisul-ulema je rekao “da su njena vlastita sredstva i prihodi nedovoljni za plaćanje vjerskih službenika (...) Kod muslimana nema raznih taksi za sahranu, vjenčanje, itd. Vjerski službenici ne obilaze domove vjernika kao kod katolika i pravoslavnih prilikom slava, posljednje pomasti i dr., kojom prilikom dobijaju izvjesnu nagradu. Ukoliko se i dalje bude vršilo prikupljanje sredstava samo u džamijama, Islamska vjerska zajednica će doći u bezizlazan položaj”. Imajući to u vidu, reisul-ulema je predložio da se ovo važno pitanje za Islamsku zajednicu riješi dopunom člana 12 predloženog Nacrta zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, tako što bi se dodao novi stav koji bi omogućio vjerskim službenicima da “mogu ugovarati nagrade u novcu ili stvarima za vršenje vjerske službe”.¹²

Međutim, ovaj prijedlog Islamske zajednice nije uvažen prilikom usvajanja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Povjereništva za unutrašnje poslove su nastavila zabranjivati vjerskim službenicima primanje priloga u naturi od džematlija kao platu za vršenje svojih vjerskih dužnosti. Spomenuta zabrana primanja priloga u naturi dovela je dio službenika Islamske zajednice, pogotovo

¹¹ ABH, KZVP, kut. 3, br. 50/33, Predstavka Udruženja ilmije iz Bihaća radi zabrane sakupljanja priloga u naravi za izdržavne vjerskih službenika, 18. 3. 1953.

¹² AJ, SKVP, 144-8-160.

u seoskim područjima, u gotovo bezizlazan položaj jer je većina naroda od davnina bila naučena da vjerske službenike isplaćuje u žitu, drvima i drugim živežnim namirnicama, a ne u gotovom novcu. Ukazujući na ovaj problem, Izvršni odbor Udruženja ilmije u Bosni i Hercegovini je 31. oktobra 1953. godine skrenuo pažnju Komisiji za vjerska pitanja u ovoj republici da su ovakvi postupci povjereništava za unutrašnje poslove u suprotnosti sa Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica, koji dopušta da vjerski službenici mogu u nekim mjestima primati i priloge u naturi ako je to bilo uobičajeno u njima do tada.¹³ Na sve ove dopise, molbe i traženja različitih organa vlasti Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine je odgovorila tek 10. decembra 1953. godine. U odgovoru stoji: “Nadležni organi unutrašnjih poslova stoje na stanovištu da davanje priloga u naravi vjerskim službenicima nije zabranjeno, ali da ih sam službenik ili neko u njegovo ime ne može sakupljati u njegovo ime idući od kuće do kuće, nego im ih mogu same džematlije pojedinačno donositi.” S ovim odgovorom su 17. marta 1954. godine, posebnim raspisom koji je sačinila Ulema medžlisa u Sarajevu, bila upoznata sva vakufska povjerenstva u Bosni i Hercegovini.¹⁴

Ovakav tretman Islamske zajednice negativno se reflektirao na materijalni položaj vjerskih službenika. U većini slučajeva njihova primanja su bila dovoljna tek za puko preživljavanje. Vakufska imovina je znatno smanjena, a državna pomoć je bila dovoljna za podmirenje osnovnih troškova administracije Islamske zajednice, Gazi Husrev-begove medrese i uplatu socijalnog osiguranja za službenike ove zajednice. Neravnopravan materijalni status službenika Islamske zajednice u odnosu na druge vjerske zajednice može se vidjeti i iz prosječnih godišnjih primanja. Tako su, primjera radi, krajem 1954. godine prosječni godišnji prihodi katoličkog svećenika iznosili oko 250.000 dinara, pravoslavnog svećenika oko 200.000 dinara, dok su godišnja primanja službenika Islamske zajednice iznosila svega 120.000 dinara.¹⁵ Imajući u vidu ovaj podatak, kao i druge podatke o teškom materijalnom položaju službenika Islamske zajednice, ne iznenađuje to da je Vrhovno islamsko starješinstvo u februaru 1954. godine informiralo Saveznu komisiju za vjerska pitanja o teškoj finansijskoj situaciji u kojoj se nalazi Islamska zajednica, kao i o njenoj nemogućnosti da plaća džamijske službenike i održava džamije. Ovaj organ je smatrao da Islamsku zajednicu “ne bi trebalo tretirati kao

¹³ ABH, KZVP, kut. 2, br. 253/53, Dopis Izvršnog odbora Udruženja ilmije Bosne i Hercegovine upućen Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, 31.10.1953.

¹⁴ ABH, KZVP, kut. 2, br. 164/53, Raspis Ulema medžlisa u Sarajevu upućen svim vakufskim povjerenstvima u Bosni i Hercegovini, 17. 3. 1954.

¹⁵ AJ, SKVP, 144-137-742.

što se tretiraju pojedinci privatni vlasnici, jer ona troši svoje prihode u socijalne svrhe, a u prvom redu za plaćanje siromašnih vjerskih službenika koji su većinom socijalno ugroženi”.¹⁶

Nakon završetka rata uslijedile su i radikalne promjene u sferi socijalne politike, koje su, pored ostalog, predviđale izmjene dotadašnjeg način socijalnog osiguranja vjerskih službenika. Usvajanjem Zakona o jedinstvenom sprovođenju socijalnog osiguranja (2. maj 1945. godine) na cijelom području Jugoslavije prestali su da djeluju svi dotadašnji samostalni nosioci penzionog osiguranja. Navedeni Zakon je razrađen Uredbom o uvođenju jedinstvene prinodne stope za sve ustanove obaveznog socijalnog osiguranja (27. juli 1945. godine). Središnji zavod za socijalno osiguranje je postao glavni nosilac osiguranja u zemlji, a prinosi za penziono osiguranje u Bosni i Hercegovini uplaćivani su po platežnom nalogu filijale Zemaljskog zavoda za socijalno osiguranje.¹⁷ Sljedeći pravni akt u FNRJ, koji je regulirao socijalnu problematiku, bio je Zakon o socijalnom osiguranju radnika, namještenika i službenika, a usvojen 26. jula 1946. godine, dok je primjena počela od 1. januara 1947. godine. Stupanjem na snagu ovog Zakona prestale su važiti odredbe Zakona o sprovođenju jedinstvenog socijalnog osiguranja, kao i drugi propisi koji su regulirali socijalno osiguranje radnika i namještenika, osim u slučaju davanja iz socijalnog osiguranja za osigurane slučajeve koji su nastupili prije početka sprovođenja ovog pravnog akta. Prema članu 55 ovog Zakona, bilo je predviđeno da se sa njegovim danom stupanja na snagu likvidiraju svi penzioni fondovi koji nemaju značaj samostalnih nosilaca socijalnog osiguranja. Pri tome, bilo je dozvoljeno da se iz imovine tih fondova do njihove konačne likvidacije mogu isplaćivati davanja osiguranim licima koja su to stekla prije donošenja spomenutog Zakona.¹⁸ Proces likvidiranja Penzionog fonda Islamske zajednice tekao je uz brojne poteškoće koje su se manifestirale posebno u pogledu nedostatka personalnih spisa službenika Islamske zajednice, bez kojih nije bilo moguće završiti ovaj posao. Zato se i Vakufska direkcija u Sarajevu u julu 1948. godine obratila Ulema medžlisu u Sarajevu da što prije pošalje personalne spise, jer organi vlasti “požuruju dovršenje priprema za ovu likvidaciju i prijete zakonskim mjerama”.¹⁹

¹⁶ AJ, SKVP, 144-9-162.

¹⁷ Arhiv Tuzlanskog kantona, Odbor Islamske vjerske zajednice Bijeljina, kut. 3, br. 294/3, Dopis Penzionog zavoda za službenike u Sarajevu (u likvidaciji) upućen Sreskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Bijeljini, 26. 4. 1946.

¹⁸ Službeni list FNRJ, god. II, br. 65, 13. 8. 1946, Zakon o socijalnom osiguranju radnika, nameštenika i službenika, 781. i 790–791.

¹⁹ Arhiv Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, Ulema medžlis u Sarajevu, br. 887/48, Dopis Vakufske direkcije u Sarajevu upućen Ulema medžlisu u Sarajevu, 17.7.1948.

Za rješavanje socijalnog osiguranja vjerskih službenika u poslijeratnoj Jugoslaviji najveći značaj ima donošenje Uredbe o socijalnom osiguranju svećenika koja je stupila na snagu 23. maja 1951. godine. Na osnovu ovog pravnog propisa službenici svih priznatih vjeroispovijesti dobili su mogućnost da budu osigurani ako njihovi vrhovni upravni organi potpišu o tome ugovor sa Savjetom za narodno zdravlje i socijalnu politiku vlade FNRJ. Na osnovu zaključenog ugovora vjerskim službenicima i članovima njihovih porodica priznata su prava na: besplatnu zdravstvenu zaštitu, invalidsku, starosnu i porodičnu penziju, materijalno obezbjeđenje za vrijeme bolesti ili privremene nesposobnosti, pogrebninu; materijalnu pomoć za djecu i materijalno obezbjeđenje u slučaju trajnog gubitka sposobnosti za rad. Uredba je propisala da se navedena prava obezbjeđuju dotacijom države i doprinosom koji plaćaju vjerske zajednice.²⁰ Premda su svi spomenuti ugovori između Islamske zajednice i države predstavljali određeni korak naprijed u reguliranju socijalnih prava službenika Islamske zajednice, problemi u vezi sa finansiranjem socijalnog osiguranja nisu i dalje bili sistemski riješeni. Veliki broj službenika Islamske zajednice je bio u teškom materijalnom položaju tako da nisu imali mogućnosti plaćati doprinos od 12% (oni koji nemaju porodicu) odnosno 16% (oni koji imaju porodicu). Iz tih razloga država je izdvojila za Islamsku zajednicu u 1952. godini subvencije u iznosu od 3.250.000 dinara, što je omogućilo da se Ugovor o socijalnom osiguranju održi. U 1953. godini država je za ovu namjenu izdvojila 10.150.000 dinara.²¹ Osim finansijskih problema, Islamska zajednica se suočavala i sa nizom nejasnoća koje su otežavale primjenu Ugovora o socijalnom osiguranju svećenika Islamske zajednice i Uputstava za primjenu ovog ugovora. Događalo se to da Islamska zajednica ne može i po nekoliko mjeseci pribaviti potrebna objašnjenja od Zavoda za socijalno osiguranje Bosne i Hercegovine u pogledu tumačenja pojedinih članova Ugovora. Zbog toga je Vrhovno islamsko starješinstvo u FNRJ 14. marta 1953. godine interveniralo kod Sekretarijata za socijalnu zaštitu Saveznog izvršnog vijeća tražeći objašnjenja i uputstva za sporna pitanja (izdavanje dekreta vjerskim službenicima, radni staž vjerskih službenika, lične i porodične penzije, starosne penzije, honorarna vjerska služba, tretiranje hatiba kao vjerskih službenika itd.) koja su se pojavila u toku sprovođenja Ugovora o socijalnom osiguranju svećenika Islamske zajednice.²²

²⁰ Uredba o socijalnom osiguranju svećenika, Sarajevo, Štamparski zavod "Veselin Masleša", 1952, 3–6.

²¹ AJ, Savezno izvršno veće, 130-992-1052, Teze o nekim pitanjima odnosa verskih zajednica i države.

²² AJ, SKVP, 144-7-128, Dopis Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ upućen Sekretarijatu za socijalnu zaštitu Saveznog izvršnog vijeća, 23. 3. 1953.

Inače, sve do kraja maja 1953. godine Zavod za socijalno osiguranje Narodne republike Bosne i Hercegovine je obavljao sve poslove osiguranja Islamske zajednice u cijeloj Jugoslaviji, da bi od tada ti poslovi bili preneseni na republičke zavode. Republički zavodi su određivali penzije i vršili prijem aktivnih vjerskih službenika u sistem socijalnog osiguranja. Prosječan iznos ličnih penzija je iznosio 6.100 a porodičnih 3.600 dinara.²³

Nakon nepune tri godine sprovođenja Uredbe o socijalnom osiguranju svećenika, Savezno izvršno vijeće je 26. januara 1954. godine donijelo Uredbu o izmjenama i dopunama uredbe o socijalnom osiguranju. Novom uredbom službenici vjerskih zajednica mogli su biti socijalno osigurani ako vrhovni upravni organ ili profesionalno udruženje zaključi o tome ugovor sa Sekretarijatom za socijalnu zaštitu Saveznog izvršnog vijeća. Ovaj Sekretarijat je dobio ovlaštenje od Saveznog izvršnog vijeća da može prenijeti pravo zaključivanja ugovora o socijalnom osiguranju svećenika na zavode za socijalno osiguranje u republikama. Svi dotadašnji ugovori o socijalnom osiguranju ostali su i dalje na snazi, pod uslovom da se dopunskim ugovorima utvrdi stopa doprinosa za socijalno osiguranje i izvrše usklađivanja ugovora sa odredbama nove uredbe.²⁴

Dopunski ugovor o socijalnom osiguranju svećenika (vjerskih službenika) Islamske zajednice u FNRJ zaključili su 1. augusta 1954. godine reisul-ulema i Sekreterijat za socijalnu zaštitu Saveznog izvršnog vijeća. Dopunskim ugovorom je predviđeno da se vjerskim službenicima smatraju i mujezini glavnih džamija u određenim gradovima kojima je to jedino zanimanje i koji su na tu službu imenovani od nadležnih organa Islamske zajednice. U pogledu doprinosa definirano je da se plaća doprinos za socijalno osiguranje po stopi od 25% od osnova predviđenih u izmijenjenom članu 6 Ugovora. Zavod za socijalno osiguranje dobio je obavezu da *ex officio* izvrši ponovno razvrstavanje aktivnih vjerskih službenika u razrede osiguranja iz tačke 3 člana 1.²⁵

U periodu od 1945. do 1955. Islamska zajednica je od države primila ukupno 111.700.379 dinara. Pregled državne pomoći Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini po godinama prikazan je u tabeli br. 1.²⁶

²³ ABH, KZVP, kut. 3, br. 127/54, Dopis Saveznog izvršnog vijeća upućen Vrhovnom islamskom starješinstvu u FNRJ, 19. 5. 1954.

²⁴ Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o socijalnom osiguranju svećenika, Štamparski zavod "Veselin Masleša", Sarajevo, 1954, 3–5.

²⁵ Dopunski ugovor o socijalnom osiguranju svećenika (vjerskih službenika) Islamske vjerske zajednice u FNRJ, Štamparski zavod "Veselin Masleša", Sarajevo, 1954, 6–8.

²⁶ Tabela br. 1. Pregled državne pomoći Islamskoj zajednici od 1945. do 1955. godine. Tabela br.

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini				
Godina	Pomoć Islamskoj zajednici	Pomoć Udruženju Ilmije u BiH	Dotacije Saveznog izvršnog vijeća	Ukupna godišnja pomoć
1945.	1.000.000	–	–	1.000.000
1946.	1.000.000	–	–	1.000.000
1947.	1.000.000	–	2.000.000	3.000.000
1948.	4.434.599	–	4.400.000	8.834.599
1949.	2.335.720	–	2.000.000	4.335.720
1950.	4.500.000	–	3.600.000	8.100.000
1951.	5.778.000	–	3.362.200	9.140.200
1952.	7.900.000	–	6.897.000	14.797.000
1953.	10.100.000	–	7.942.060	18.042.060
1954.	10.600.000	500.000	10.000.000	21.100.000
1955.	9.000.000	1.000.000	12.330.000	22.330.000
Ukupno	57.668.319	1.500.000	52.532.060	111.700.379

Tabela br. 1. Pregled državne pomoći Islamskoj zajednici od 1945. do 1955. godine

Podaci u tabeli pokazuju da je novčana pomoć države Islamskoj zajednici do 1948. godine bila simbolična. Od 1948. godine, izuzev u 1949. godini, dolazi do kontinuiranog povećanja novčanih sredstava usmjerenih ka Islamskoj zajednici. Među razlozima koji su doveli do određenog povećanja finansijskih sredstava od države treba, između ostalog, nabrojati: težak materijalni položaj službenika Islamske zajednice, oduzimanje imovine Islamskoj zajednici, uključivanje Islamske zajednice u jugoslovensku vanjsku politiku prema arapsko-islamskom svijetu, popravljjanje ekonomskih prilika u zemlji, kao i djelimično ublažavanje restriktivne državne politike prema vjerskim zajednicama koje je u 1953. godini rezultiralo, između ostalog, i donošenjem Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Tako je u 1953, 1954. i 1955. godini državna pomoć Islamskoj zajednici iznosila 61.742.000 dinara ili 55,27% ukupno izdvojenih finansijskih sredstava

1. je sastavljena na bazi podataka koji se nalaze u: AJ, SKVP, 144-137-742; ABH, KZVP, kut. 3, br. 162/54; ABH, KZVP, kut. 2, br. 27/50.

u prvoj poslijeratnoj deceniji. Pri tome, važno je reći da su i ova uvećana sredstva bila dovoljna tek za minimalno funkcioniranje organa ili bolje rečeno puko vegetiranje organa Islamske zajednice.

Već smo naveli to da je od tri najveće vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini Islamska zajednica bila u najtežoj finansijskoj situaciji. Stoga ne iznenađuje činjenica da je najveći dio državne pomoći u ovom periodu usmjeren upravo prema ovoj zajednici. Tako je od ukupno 152.669.379 dinara usmjerenih prema vjerskim zajednicama u Bosni i Hercegovini na Islamsku zajednicu otpadalo 111.700.379 dinara ili 73,16%, Srpsku pravoslavnu crkvu 12.845.000 dinara ili 8,41% i Katoličku crkvu 28.124.000 dinara ili 18,42%.²⁷

U razdoblju od 1956. godine do 1961. godine, prema podacima koje je Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine dostavila Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je primila ukupno 70.923.901 dinara. Pregled državnih dotacija Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini po godinama predstavljen je u tabeli br. 2.²⁸

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini			
Godina	Islamskoj zajednici kao ustanovi	Udruženju	Ukupno
1956.	9.200.000	800.000	10.000.000
1957.	12.450.000	800.000	13.250.000
1958.	15.050.000	1.500.000	16.550.000
1959.	14.750.000	2.200.000	16.950.000
1960.	12.223.901	1.950.000	14.173.901
Ukupno	63.673.901	7.250.000	70.923.901

Tabela br. 2. Pregled državne pomoći Islamskoj zajednici od 1956. do 1960.

U periodu od 1956. do 1961. godine državna pomoć Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini ima značajan trend povećanja. Na takav trend uticali su, pored ostalih, sljedeći razlozi: sve veći značaj Islamske zajednice u vanjskoj politici Ju-

²⁷ Isto.

²⁸ Tabela br. 2. je konstruirana na osnovu podataka koji se nalaze u: AJ, SKVP, 144-49-401; AJ, SKVP, 144-56-446.

goslavije, ublažavanje restriktivne državne politike prema vjerskim zajednicama i nastavak poboljšanja ekonomskih prilika u zemlji.

Određeno povećanje finansijskih sredstava za aktivnosti Islamske zajednice nastavljeno je i u 1961. godini. Na osnovu podataka koje je prikupila Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je do 12. oktobra navedene godine dobila 15.500.000 dinara. Pregled i struktura pomoći u Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini u 1961. godini prikazani su u tabeli br. 3.²⁹

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini	
Starješinstvu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini	8.500.000
Udruženju Ilmije za održavanje skupština i druge potrebe	1.000.000
Pomoć siromašnim službenicima Islamske zajednice	1.000.000
Doprinos za socijalno osiguranje službenika Islamske zajednice	5.000.000
Ukupno	15.500.000

Tabela br. 3. Pregled državne pomoći Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini u 1961. godini (do 12. oktobra 1961. god.)

Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine je u dopisu Saveznoj komisiji za vjerska pitanja navela da je ovo pregled date finansijske pomoći do 12. oktobra 1961. godine. Tom prilikom Komisija ističe da od planirane pomoći vjerskim zajednicama “još nije podijeljeno 10.231.517 dinara, uglavnom radi toga što još nismo dobili obračune doprinosa za socijalno osiguranje sveštenika za III i IV kvartal, a kod IVZ i za II kvartal. Do kraja godine i ovaj ostatak novčanih sredstava biće isplaćen, jer su o visini planirane pomoći obavještene vjerske zajednice”.³⁰

Ipak, bez obzira na određeno povećanje finansijske pomoći, službenici Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini nisu bili zadovoljni visinom državnih dotacija. To naročito postaje izraženo nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica. Karakterističan primjer iz tog vremena je i dopis Vakufske direkcije u Sarajevu upućen Izvršnom vijeću Narodne republike Bosne i Hercegovine. U njemu je, pored ostalog, navedeno:

²⁹ Tabela br. 3. je sastavljena na bazi podatka koji se nalaze u: AJ, SKVP, 144-56-446; Pregled finansijske pomoći date vjerskim organizacijama i ustanovama u 1961. godini, 12. 10. 1961.

³⁰ Isto.

Islamska vjerska zajednica zapala je u ovoj godini u tešku situaciju iz koje bez razumijevanja i pomoći Naslova neće moći da nađe nikakva izlaza. (...) Prema saopštenju koje smo primili nedavno od Komisije za vjerska pitanja, umjesto zamoljenih 7,100.000 dinara odobreno nam je samo 3,000.000 dinara (...) što znači da nam je odobreno manje nego što nam je potrebno u 1956 godini za 3,600.000 dinara. Povodom prednjeg Vakufski sabor je održao specijalnu sjednicu na kojoj je, nakon duže i svestrane diskusije, konstatovao da ako se ne bi izmijenilo novonastalo stanje usljed reduciranja pomoći u ovoj godini, da bi se neki rukovodeći organi IVZ, koji su se izdržavali od oslobođenja naovamo a naročito od početka 1948 godine isključivo iz državne dotacije, morali ukidati ili bi se morala izvršiti znatna restrikcija u obimu njihovog daljnjeg djelovanja. (...) Međutim, ukidanje ma kojeg od ovih organa ili sužavanje njihove nadležnosti izazvalo bi duboke potrese i uznemirenje u IVZ a k tome i nepovjerenje prema državnoj upravi što bi želili samo neprijateljski raspoloženi elementi. (...) Pošto je sada poslije osjetnog smanjenja državne pomoći jasno da se sa tako odobrenom pomoći ne može izaći na kraj, Vakufski saborski odbor je zaključio da se u ovako teškoj situaciji obrati u prvom redu Republičkoj državnoj upravi za naknadnu dotaciju za 1956 u iznosu od 2,100.000 dinara. U slučaju da nam država ne može dodijeliti gornji iznos onda molimo da se Islamskoj vjerskoj zajednici odobri da pokrije svoje nedostatke iz jedan od dva dolje označena načina: a) da se Islamskoj vjerskoj zajednici ustupi 50% prihoda od kirije vakufskih zgrada, što je po Zakonu dopustivo. Taj prihod iznosio bi po našem računu samo u gradu Sarajevu oko 3,500.000 dinara godišnje ili b) da se omogući odnosno odobri nov način prikupljanja dobrovoljnih priloga od pripadnika IVZ i van bogomolja. Podnoseći ovu pretstavku Saborski odbor je uvjeren da će joj se na jedan od izloženih načina izaći u susret a to tim prije što Islamska vjerska zajednica sa svojim organima u granicama svojih mogućnosti i sama doprinosi izgradnji naše socijalističke domovine. Pri rješavanju ove naše molbe mišljenja smo da ne bi trebalo izgubiti iz vida ni materijalni doprinos Islamske vjerske zajednice izgradnji naše domovine primjenom propisa Zakona o agrarnoj reformi, Zakona o nacionalizaciji privatne imovine, Zakona o eksproprijaciji (...) Primjenom Zakona o agrarnoj reformi Vakuf je doprinio opštem zemljišnom fondu preko 3.000 dunuma zemlje, primjenom Zakona o eksproprijaciji doprinio je 1.223 dunuma, a na osnovu Zakona o nacionalizaciji tri velika hotela, više velikih magazina itd. Na osnovu prednjeg molimo Naslov da shvati naš težak položaj i da našoj molbi na jedan od izloženih načina u što skorijem vremenu izađe u susret.³¹

³¹ ABH, KZVP, k. 5, br. 99/56, Dopis Vakufske direkcije u Sarajevu Izvršnom vijeću Narodne republike Bosne i Hercegovine, 25. 07. 1956.

Premda iznesene ocjene mogu izgledati preoštre, s obzirom na vremenski kontekst u kojem su nastale, u njima je, na primjeru Vakufske direkcije u Sarajevu, data pouzdana slika teškog finansijskog stanja unutar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

O prijedlogu za povećanjem državnih dotacija vjerskim zajednicama očitovale se i Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine u 1956. godini. U vezi s tim Komisija navodi:

Skoro sve vjerske zajednice su koncem 1955 godine uputile molbe Izvršnom vijeću NR Bosne i Hercegovine za dotacije u 1956 godini. Njihovi zahtjevi su neuporedivo veći od ranijih godina, pa se dobija utisak da ne samo vjerske zajednice već i udruženja žele čim više dobiti dotacije i na taj način jačati svoju materijalnu bazu. (...) Ukupni zahtjevi vjerskih zajednica za dotacije u 1956 godini iznose 57,960.124 dinara. Izvršno vijeće u 1955 godini dodijelilo je 36,646.000 dinara ili 21,314.120 dinara manje nego što traže dotacije za ovu godinu.³²

Zatim slijedi završna konstatacija:

Po našem mišljenju zahtjevima vjerskih zajednica može se samo djelimično udovoljiti, a nekima ne bi trebalo uopšte. (...) Nema stvarne potrebe da im se dodjeljuju veći iznosi, jer su njihove potrebe minimalne.³³

Podatke o državnoj pomoći Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji prikupljale su Savezna i republičke komisije za vjerska pitanja. Zbirni pokazatelji o obimu pomoći koju su dodjeljivali Savezno i republička izvršna vijeća od 1957. do 1961. godine iskazani su u tabelama br. 4, 5, 6 i 7.³⁴

³² ABH, KZVP, k. 5, br. 71/1956, Zahtjevi vjerskih zajednica za državne dotacije, 1956.

³³ Isto.

³⁴ Tabele br. 4, 5, 6 i 7 konstruirane su na osnovu podataka u: ABH, KZVP, kut. 5, br. 84/57, ABH, KZVP, kut. 8, br. b/b.

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Islamskoj zajednici u 1957. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija IZ	Lična pomoć službenicima IZ	Pomoć Udruženju službenika IZ	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
SIZ	19.235.000	–	–	8.000.000	27.235.000
Srbija	2.971.500	1.471.000	250.000	742.816	5.435.316
Crna Gora	–	1.404.000	420.000	–	1.824.000
Hrvatska	200.000	–	–	–	200.000
Makedonija	2.450.000	–	200.000	1.595.893	4.245.893
BiH	6.700.000	–	800.000	3.750.000	11.250.000
Slovenija	–	–	–	–	–
Ukupno	31.556.500	2.875.000	1.670.000	14.088.709	50.190.209

Tabela br. 4. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća
Islamskoj zajednici u 1957. godini

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Islamskoj zajednici u 1958. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija IZ	Lična pomoć službenicima IZ	Pomoć Udruženju službenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
SIZ	37.586.358	–	–	–	37.586.358
Srbija	3.040.000	1.500.000	250.000	750.000	5.540.000
Crna Gora	–	1.572.000	–	–	1.572.000
Hrvatska	–	–	–	–	–
Makedonija	3.730.000	–	–	2.178.127	5.908.127
BiH	15.050.000	–	1.500.000	–	16.550.000
Slovenija	–	–	–	–	–
Ukupno	59.406.358	3.072.000	1.750.000	2.928.127	67.156.458

Tabela br. 5. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća
Islamskoj zajednici u 1958. godini

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Islamskoj zajednici u 1959. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija IZ	Lična pomoć službenicima IZ	Pomoć Udruženju službenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
SIZ	33.510.725	–	–	15.000.000	48.510.725
Srbija	3.600.000	2.630.000	250.000	1.000.000	7.480.000
Crna Gora	–	2.148.000	200.000	–	2.348.000
Hrvatska	500.000	–	–	4.800.000	504.800
Makedonija	8.148.127	300.000	600.000	–	9.048.127
BiH	14.750.000	1.500.000	700.000	–	16.950.000
Slovenija	–	–	–	–	–
Ukupno	60.508.852	6.578.000	1.750.000	16.004.800	84.841.652

Tabela br. 6. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća
Islamskoj zajednici u 1959. godini

Dotacije Saveznog i republičkih izvršnih vijeća Islamskoj zajednici u 1960. godini					
Savezni nivo i narodne republike	Subvencija IZ	Lična pomoć službenicima IZ	Pomoć Udruženju službenika	Doprinos za socijalno osiguranje	Ukupno
SIZ	35.000.000	–	–	15.000.000	50.000.000
Srbija	4.300.000	3.350.000	250.000	1.000.000	8.900.000
Crna Gora	300.000	2.200.000	200.000	–	2.700.000
Hrvatska	500.000	–	–	–	500.000
Makedonija	5.928.930	1.000.000	800.000	–	7.728.930
BiH	12.382.470	1.500.000	300.000	–	14.182.470
Slovenija	–	–	–	–	–
Ukupno	58.411.400	8.050.000	1.550.000	16.000.000	84.011.400

Tabela br. 7. Pregled dotacija Saveznog i republičkih izvršnih vijeća
Islamskoj zajednici u 1960. godini.

U periodu od 1957. do 1961. godine republička izvršna vijeća i Savezno izvršno vijeće su ukupno izdvojili 286.199.719 dinara kao direktne dotacije Islamskoj zajednici u Jugoslaviji. Od navedenog novčanog iznosa 58.932.470 dinara (11.250.000 dinara 1957, 16.550.000 dinara 1958, 16.950.000 dinara 1959. i 14.182.470 dinara 1960. god.) je kao pomoć Islamskoj zajednici izdvojeno u Bosni i Hercegovini. Komparirajući podatke iz tabela br. 4, 5, 6 i 7 uočljivo je da se iznos državne pomoći Islamskoj zajednici u Jugoslaviji značajno povećao u navedenom periodu.

Određenu ulogu u povećanju finansijske pomoći Islamskoj zajednici imala je i njena uloga u jugoslovenskoj vanjskoj politici pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Jugoslavija je poslije sukoba sa IB-om preduzela niz mjera za popravljjanje odnosa sa zapadnim državama, ali i s afričkim i azijskim zemljama, kako bi ublažila pritisak sa Istoka i izašla iz ekonomske i političke izolacije u kojoj se nalazila. Bitnu ulogu u tom smislu imala je Islamska zajednica, koja je počela sa uspostavljanjem kontakata sa inozemstvom od 1949. godine. Od 1950. godine Reisul-ulema je primao posjete inozemnih predstavnika i novinara, štampu iz islamskih zemalja, a održavao je i prepisku sa pojedinim ličnostima iz muslimanskog svijeta. Jugoslavija je 1953. godine imala uspostavljene diplomatske odnose sa Egiptom, Iranom, Libanom, Pakistanom, Sirijom i drugim zemljama. Iste godine jugoslovenski diplomati su dobili instrukcije da pojačaju dodire sa predstavnicima zemalja Afrike i Azije koje su imale slična shvatanja o karakteru međunarodnih odnosa kao Jugoslavija.³⁵ Na tragu takve politike Savezna komisija za vjerska pitanja konstatira da je izbor novog reisul-uleme Sulejmana Kemure, koji se desio u decembru 1957. godine, pozitivno djelovao kod muslimanskog svijeta u zemlji i inozemstvu. Prema ocjeni Komisije, važno je podržati ideju da jedna visoka delegacija Islamske zajednice “još na početku 1958. godine otputuje u zemlje Bliskog i srednjeg istoka te da istu lično predvodi Reis-ul-ulema Kemura”.³⁶ Savezna komisija za vjerska pitanja je ocijenila pozitivnim odlazak ovakve delegacije jer će njen odlazak “biti u skladu sa našom spoljnom politikom”. U izvještaju Komisije se navodi da je za ovu namjenu obezbijedila potrebna sredstva u iznosu oko 3.500.000 dinara. Pored toga, navedeno je da se Vrhovno islamsko starješinstvo svake godine obraća Saveznom izvršnom vijeću preko Savezne komisije za vjerska pitanja za pokriće cjelokupnih budžetskih rashoda, a republička starješinstva republičkim izvršnim vijećima. “Dotacije se redovno dodjeljuju kako Vrhovnom islamskom starešinstvu od strane SIV-a (za

³⁵ Radmila Radić, “Islamska vjerska zajednica u službi jugoslovenske vanjske politike”, *Tokovi istorije*, Beograd, 2000, br. 3–4, 39–42.

³⁶ AJ, SKVP, 144-23-259, Izvještaj Savezne komisije za vjerska pitanja za 1957. godinu, 1957.

centralna tela i organe), tako i od republičkih izvršnih veća.”³⁷ S obzirom na to da je vlast pozitivno ocjenjivala angažman Islamske zajednice, ne čudi i odluka Saveznog izvršnog vijeća iz 1961. godine da se “na teret budžetske rezerve stavi na raspolaganje Komisiji za vjerska pitanja Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine iznos od 5.200.000 dinara na ime kupovine dva stana za službenike Vrhovnog islamskog starešinstva (5.000.000) kao i za povećanje plate Reis-ul-ulemi (200.000). Narodna banka FNRJ izvršiće ovo rješenje odmah i ovako odobreni iznos staviće na raspolaganje Komisiji za vjerska pitanja Izvršnog veća NR Bosne i Hercegovine putem posebnog akreditiva”.³⁸

Međutim, i pored navedenih vrsta državnih subvencija Islamskoj zajednici, problem njenog finansiranja je i početkom šezdesetih godina uveliko opterećivao njen rad. O tome se raspravljalo i na zajedničkoj sjednici Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine i predsjednika sreskih komisija za vjerska pitanja. Razmatrajući stanje i probleme sa kojima se suočava Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini prisutni učesnici na ovoj sjednici su konstatairali da je problem finansiranja ove zajednice “jedan od najtežih i najvažnijih”. Među razloge koji su doveli do slabih finansijskih prilika kod Islamske zajednice navedene su loše finansijske prilike u monarhističkoj Jugoslaviji i djelimično ili potpuno uništenje imovine ove zajednice tokom Drugog svjetskog rata. Osvrćući se na poslijeratne razloge finansijske krize na zajedničkoj sjednici je ukazano da je “Zakonom o agrarnoj reformi i Zakonom o nacionalizaciji (hoteli i slično) Islamska vjerska zajednica bila lišena znatnog dijela svoje materijalne osnove. Zatim, Uredbom o upravljanju stambenim zgradama ti prihodi su svedeni na minimum. Najnovijim Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta Islamska vjerska zajednica je ostala bez prihoda. Tako je ranijim mjerama ekspropisano ili nacionalizirano 148 zgrada sa 1,372.492 m², dok je agrarnom reformom oduzeto zemljišta i šume u površini od 19,251.472 m². U vezi Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskih zemljišta podnesene su prijave za utvrđivanje predmeta nacionalizacije za 1.493 zgrade sa iskazanom površinom uz ove zgrade od 355.971 m². Od strane državnih organa za njihove potrebe zauzeto je 120 mektebskih i medreserskih zgrada. Do sada je doneseno rješenje o nacionalizaciji za 650 zgrada. Kolika je vrijednost svih tih objekata nije poznato ni samim organima Islamske vjerske zajednice, niti imaju tačne podatke o broju zgrada, tako i o broju građevinskog zemljišta.”³⁹

³⁷ Isto.

³⁸ AJ, SKVP, 144-55-445, Rešenje Državnog sekretarijata za poslove finansija, 22. 04. 1961.

³⁹ ABH, KZVP, k. 13, br. 194/61, Stanje i problemi u Islamskoj vjerskoj zajednici u NR Bosni i Hercegovini, 1961.

Ipak, uprkos svim problemima u finansiranju Islamske zajednice, reisul-ulemi Sulejmanu Kemuri je u februaru 1962. godine, na sastanku sa Saveznom komisijom za vjerska pitanja, stavljeno do znanja da se organi zajednice ne mogu identificirati sa državnim organima, odnosno da državne dotacije treba shvatiti kao dodatnu pomoć i orijentirati se na pronalaženje finansijskih sredstava iz vlastitih izvora.⁴⁰

Zaključna razmatranja

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini se nakon 1945. godine suočila sa gotovo nepremostivim preprekama finansijske i operativno-funkcionalne prirode. Vakufska imovina je usljed ratnih događanja bila u većini srezova Bosne i Hercegovine do temelja srušena, spaljena ili napuštena. U brojnim srezovima (naročito u istočnim i sjeverozapadnim dijelovima Bosne i Hercegovine) tokom rata ne samo da nije bilo nikakvih prihoda od vakufske imovine nego se raspala i organizacija i kontrola nad vakufima. Najveći dio vakufskih blagajni ostao je prazan, što je dovelo u pitanje funkcioniranje Islamske zajednice. Vakufska imovina koja nije oduzeta agrarnom reformom za vrijeme Kraljevine SHS / Jugoslavije našla se na udaru avnojevske Jugoslavije poslije 1945. godine. Do kraja 1953. godine veliki dio vakufske imovine je nizom zakonskih mjera (konfiskacija, agrarna reforma, nacionalizacija, eksproprijacija, kolektivizacija, itd.) bio uzurpiran i otet iz vlasništva Islamske zajednice. Stepem osiromašenja i propadanja vakufske imovine je bio toliki da je 1959. godine prestala sa radom i Vakufska direkcija. Prema podacima Savezne komisije za vjerska pitanja prihodi službenika Islamske zajednice dijelili su se na: lične prihode hodža, prihode vakufskih povjerenstava i prihode vakufskih direkcija. Pod ličnim prihodima hodža podrazumijevani su: prihodi od priloga vjernika u novcu i naturi i priloga u džamiji, prihodi od potreba i mevludi, prihodi od imanja – zemlje, kuća, radionica te razni drugi prihodi. U okviru prihoda vakufskih povjerenstava postojali su: prihodi od zemlje, kuća, dućana, vodenica, radionica itd. Kada je riječ o prihodima Vakufske direkcije, ona je imala iste prihode kao i vakufska povjerenstva. Određenu ulogu u povećanju finansijske pomoći Islamskoj zajednici imala je i njena uloga u jugoslovenskoj vanjskoj politici pedesetih i početkom šezdesetih godina 20. stoljeća. Ipak, i pored povećanja državnih subvencija Islamskoj zajednici, problem njenog finansiranja je i početkom šezdesetih godina uveliko opterećivao njen rad.

⁴⁰ Radmila Radić, *Država i verske zajednice*, II, Beograd, 2002, 589.

Sources of Financing of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina (1945-1962) with Special Emphasis on Direct Government Assistance

Summary

After 1945 the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina was faced with almost insurmountable obstacles in terms of financing and functioning. As a result of war activities, waqf property in most districts of Bosnia and Herzegovina had been razed to the ground, burned or abandoned. During the war in many districts (especially in eastern and northwestern parts of Bosnia and Herzegovina) not only that there was not any income from waqf property, but organization and control over waqfs fell apart. Most waqf coffers had remained empty, which brought into question the functioning of the Islamic Community. Waqf property that had not been seized through the agrarian reform in the Kingdom of SHS/Yugoslavia was targeted by AVNOJ Yugoslavia after 1945. Most waqf property was seized and taken from the Islamic Community by the end of 1953 through a series of legal measures (seizure, agrarian reform, nationalization, expropriation, collectivization, etc.). The degree of depletion and deterioration of waqf property was so great that the Waqf Directorate stopped operating in 1959. According to data of the Federal Commission for Religious Affairs incomes of officials of the Islamic Community were divided into: personal income of imams, income of waqf commissions and income of waqf directorates. Personal income of imams included: income from contributions of the faithful in cash and kind as well as contributions in mosques, income from requirements and mawlids, income from estates – land, houses, workshops, and various other income. Income of waqf commissions included: income from land, houses, shops, watermills, workshops, etc. Waqf directorates had the same types of income as waqf commissions. The role that the Islamic Community had in the Yugoslav foreign policy in the 1950s and early 1960s of the 20th century somewhat helped in increasing financial assistance directed to it. However, despite an increase in government subsidies to the Islamic Community, the issue of its financing considerably afflicted its work in the early 1960s.